

הומור וליצנות

אתה מוצא אפילו בקיאים ויודעי דבר, שמ' עלבבים מין בשאינו מינו ומתליפים הומור בהיתול, בשנינה או בסאטירה. הללו סבורים בתמימותם, כי כל מה שמעורר צחוק בלב השומע או הקורא, הריהו בגדר הומור. וכי שהם מטיפים להומור, הם מסרסים מניה וביה את סיבו, רוחו וצביונו, ומגיישים לפי גינו פרקימופת של אנטי-הומור, ובמקרה הטוב ביותר: תהליפי הומור, נובלות-הומור. הם מדמים בנפשם, כי תכונה חדשה ירכיבו בנו וכי בשמיי-הומור יולפו על דאשינו, ולבסוף מתברר, שהם מחזקים בנו את התכונה התיקה, תכונת הליצנות היהודית, החוקה בלאו הכי.

ב.

א. ביי לין מטיף להומור. מתקנא הוא באנגלים ורוצה שנתדמה אליהם. אולם במא" מרו „חוכא ואיטלולא“ (ב„דבר“) נתן שעור-לדוגמה מה איננו הומור. הוא מדמה בנפשו שגונב אליו שמץ מה„סאנס אוף יומור“ של האנגלים, בעוד שאלבא דאמת שולט בו עדיין ה„סאנס אוף ליצנות“ של היהודים. לא שמאמרו כתוב בלי כשרון; הוא כתוב בכשרון. לא שהסרות במאמרו פסקאות מעוררות צחוק; יש כמה וכמה פסקאות כאלה. ולא שמאמרו אינו ראוי לדפוס בימים אלה; הוא ראוי לדפוס ולמקרא. ואף על פי כן גורם המאמר מורת-רוח תחת קורת-רוח, שהמחבר רצה בודאי לגרום לנו. הומור אין בו, אבל דברי היתול וביטול יש בו, וקורא-אים רבים נהנו בלי ספק ממנו הנאה רבה. לא מקרה הוא, שקוראים, אשר נשאלו לדעתם על המאמר, הצביעו בצחוק-נהנין מיוחד על אותה פסקא, העוסקת בסופרים. היינו, העוטה אותם חוכא ואיטלולא. סבע הוא באדם להתענג על מחזה, שבו מער-טלים לפניו אותם האנשים, המדברים עמו משפטים, הכופים עליו יהם רציני לשירה ולמחשבה, הלבושים איצטלא דרבנן והמייצגים ערכין עליונים. לראות את אלה בהול-לותם, בהולשתם ובהתבסמותם — הרי זה אחד משישים שבגן עדן. ואם אינו יכול לראותם כך במציאות, הרי לפחות בכתב, בדמיון, ואמנם, אין לך דבר קל מאשר ליי-טול אדם רוחני, סופר, אמן או הוגה דעות, ולעשותו כמין חומר מבודד. כי כשם שבין ה„קליפה“ ובין הקדושה הוצץ רק כחוט השערה, כך יש דק פסיעה קלה בין ההגיגי והרציני לבין המגוחך וקלות-הראש. אולם אם איש המסיר את המחיצה הזאת מחונן בהומור דק ובטוב טעם וריח, הרי זה משע-שע את כולם ונוגע-ואינו-פוגע באיש. משוכ שאין ניכרים וישומי צפרניים, אלא עוק-צין דקיקין, הבעיטה מצטמצמת בשריטה והצחוק הופך בת-שחוק. ההומור משיב עלינו רוח של כיפורים וסלחנות, ממתיק את המרור ומרכך את תקשה. אך אם אותו איש לא ניחן בסגולת ההומור, מיד נהפכים דברי ריו להלצות ולנאצות, להידודים ולקידודים. בעל כרחו הם נעשים כאלה, אמנם, גם סוג ספרותי זה אינו פסול ואפשר להגיע בו לידי הישגים גדולים, אלא שצריך לכוננו בשמו המתאים ולא לייחס לו הידושים שאינם הולמים אותו.

קיימא לן: העם היהודי הוא אמן החידודים וההלצות. הוא מטיב לספר הלצות על עצמו ועל אחרים, על אסונו ושונו, על המקודש ועל המוקצה, על דברים שבין אדם למקוב. שבין אדם להברו ושביןנו לבינה. אין תחומים לשנינותיו ולבדיחותיו ואין נסתר מחמתן ומלעגן, דומה, כאילו מעגל האיסורין, הלאוין, ההומרות והסייגים, שהקיף כהישוף את הי בית ישראל במשך דורות רבים, נפרץ איאנו במקום אחד, ודרך הפתחון הצר הזה התחילו שוטפים ועוברים נהשולי היים ללא השגחה על טהרתם. ברם, כל כמה שמלמדים זכות וגומרים את ההלל על החידוד היהודי, אין לבך שלם עמו, וכל כמה שגוונים ומצחצחים אותו, עדיין דבוק בו הומר עכור רב. טול את ספרי דרואנוב, שהלצות, מהתלות ועי קומי כתובים מברחים חוברו בהם יחדיו באהבה ובחוש אמן, ותתחורר לך צדקתה של הרגשה זו. אפילו מבעד למהלצות-החג של הלטון העברית, שדרואנוב היטיב להלביש בהן את ילקוט החידודים היהודיים, מתגלית צרוותם של רובם דרובם, הם כאילו לא הגי-עו לגמר לידתם, אלא נתונים, כביכול, המיד בשפיר ושליא, יש בהם הריפות, אך אין בהם זתיקות; יש בהם משום הפתעה של קירוב משל ונמשל רחוקים, אך אין בהם שיעור מספיק של אהבה, שאף היא סקרבה רחוקים. הדבר המשמש נושא לחידוד כאילו נתגרש תתילה כלבו של בעל החידוד והוא מעמידו מהוצה לו או למטה ממנו, אבל לא בתוכו. קיצורו של דבר: יש בהם הכל מלבד הומור, והיסוד המכריע שבהם הוא ההיתול פרי הביטול, ואילו ההומור נאצל מן האור. הוא מור ולבונה זכה.

הקדמונים שלנו כבר הפסו בתחושתם הע-מוקה, כי היהודים שטופים בליצנות, ולפיכך גורו עליה והחמירו בה. ואף הרצל, שבררך כלל היו מנהגי ישראל וארחות רוחו זרים לו, הרגיש מיד, כי מידת הליצנות מקובלת על היהודים והציג תעודה לתנועת התחיה: לנאול את עם ישראל גם מן הליצנות, ודאי, סיבות רבות, מהן ידועות ומהן שאינן ידועות, עיצבו קו זה באופיו של עמנו. ומי שיבוא ויסביר היכן נעוצה הסיבה להסרון חוש ההומור בישראל, יתרום תרומה נכבדה להכרת הנפש הפרטית והקיבוצית שלנו, אך לם כאן לא נייחד את הדיבור על כך, אלא נסתפק בציון בלבד, שחסרון הומור בתוכנו הוא עצם ולא מקרה, פגם-אופי ולא שגגת-ארצי, היו וישנם בינינו אמני שנינה, מהתי לים, אנשי סרקאזם, מומוסים, ברחנים, רביי גירונות, ליצנים, עמקנים, חריפאים וממשלי משלים, אולם מועטים עד כדי יוקרה-המציאות הם בעלי ההומור בקרב היהודים הן ביצירה הספרותית והן בהיים הציבוריים. אחד בספי רות ושנים בעסקנות תמצאם, וגם שם איי נם מוערכים כהלכה, הואיל וכנגד המחסור בברוכי הומור מכוון המתסור כמוכשרים ליהנות מן ההומור, מתסור לעומת מחסור כרא הטבע הלאומי.

מחמת העדר ההומור לקה אצלנו גם חוש התבחנה בין הומור לליצנות ולשאר הסמ-מנים והסוגים, המגרים את הטחול השחוק.

ההטפה להומור אינה עשויה להעניק לנו אפילו טיפ-טיפה היסנו. הומור ישנו או איננו, אך אין מרכיבים אותו. הוא מין פלואידום, שמורגש ואינו נראה. הוא אי-נות אישית ולאומית. הוא מזג נפשי. הוא נקודה שבדם, אם נכונה ההנחה, שהגלות הניסה את ההומור מקרבנו, הבה נקוה, כי עם תשובתנו לחיי מולדת, לאחריות מדינית וליצירה כלכלית ורוחנית, יחזור לנו מעט מעט גם חוש ההומור. אך אל תעירו ואל תעוררו, זירוזים מלאכותיים אינם מועילים. הנה ביקש א. ביילין ללמדנו פרק בהלכות הומור ונכשל ב„חוכא ואיטלולא“. ותחת לתת בידנו מפתח-ההוב להומור הטוב, הוא קובל על „שלא השתלטו ליצים על העולם“ ועל שאין אנו להטיס אחרי ה„האפי אג" דינג" לא בהיים, לא בספרות ולא בהיאסרון. לפי מושגיו הומור ורצינות הם תרתי דסת-רי, בעוד שההומור הוא עצמו בהינה של רצינות. על כן יצא ביילין להפש את החרי-מור ומצא את ההיתול.

אין ספק, שקריאתו לשעשועים ולהילולא עתידה להישמע וחד יענה לעומתה, וזוהי הסכנה, כי בסופו של דבר לא סילון נך של הומור נכסף יפכפך וישתפך בהיינו, אלא גל עכור של ליצנות, שהמחבר ודאי לא נתכוון לו.

כל עוד לא פקד אותנו ההומור האמיתי, נחיה את אשר הננו ואל „נהמר“ את עצמנו לדעת, „הבה נתעצבה“ איננו מידה טובה, אך גם „הבה נתהמרה“ איננו כזאת.